

Sociológia 1985

Orientácia na určité okruhy problémov, na ich riešenie v závislosti na rozvoji konkrétnej spoločenskej praxe, sa premieta do tematického zamerania našich odborných sociologických periodík a nachádza odozvu tiež v 17. ročníku časopisu Sociológia. Obsahové zameranie tohto ročníka je charakterizované dôrazom na sociálny dopad spoločenských procesov v niektorých významných oblastiach života, ako napríklad v oblasti práce, rodiny, vedeckotechnického pokroku, urbanizmu atď. Sú v ňom riešené aj dôležité celospoločenské udalosti i hlavné problémy rozvoja sociológie.

20. výročie spojené s vytvorením samostatného sociologického pracoviska na Slovensku bolo vhodnou príležitosťou, aby redakčná rada pripravila monotematické číslo (1/1985). Je zákonité, že jubileum spojené so vznikom inštitucionálneho zázemia sociológie evokovalo zamyslenie nad uplynulým obdobím a viedlo i k vysloveniu zámerov do budúcich rokov.

Celú problematiku prvého čísla nie náhodou uviedol úvodník tajomníka ÚV KSS L. Pezlára pod názvom *Významný medzník vo vývine našej sociológie*. Spolu so zhodnotením rozvoja sociologickej vedy bola zdôraznená požiadavka platná pre celý náš sociologický front „zabezpečiť pevný marxisticko-leninský teoretický a metodologický základ a dobudovať jednotný aparát sociologického výskumu“ (s. 6).

Bilancovanie jednotlivých hlavných úsekov sociológie s ich pozitívmi a nedostatkami vytvorilo plastický obraz o rozmachu sociologického poznania v najrôznejších sférach života a je svedectvom súčasnej úrovne i perspektív sociologickej vedy v podmienkach socialistického Slovenska.

Hodnotenie uplynulého vývoja sa stalo tiež príležitosťou k besede o využití sociológie v stránickej práci, v riadiacej, politicko-organizátorskej a ideovo-výchovnej činnosti. Predstavitelia ÚV KSS, napr. V. Trvala, ale i zástupcovia podnikových stránických orgánov mohli uviesť mnoho príkladov efektívneho využívania poznávacích postupov i výsledkov tejto spoločenskej vedy. V diskusii bolo zdôraznené, „že je potrebné naďalej zdokonaľovať a na teoretickej úrovni ďalej rozpracovať metodologické aspekty sociologického výskumu v stránickej práci, aby získané poznatky mali všeobecnejšiu platnosť“ (s. 81–82).

V duchu bilancovania i uvedenia nových námetov pre rozvoj vedy sa odvíjal rozhovor s akademikom A. Siráckym. Na popredné miesto položil potrebu dotiahnuť empirické poznatky až po vysoký stupeň dialektického zovšeobecňovania a abstrakcie.

V druhom čísle upúta úvodník J. Suchého *Postavenie a životná perspektíva mládeže v socializme*. Autor reálne hodnotí zmeny v postavení mládeže v československej spoločnosti i situáciu mladých ľudí v kapitalistických krajinách. Správne pripomína potrebu účinnejšieho zapojenia mládeže do procesov rozšírenej reprodukcie a podstatne lepšieho nasýtenia výchovného systému kvalifikovanými a obetavými výchovnými pracovníkmi, materiálnymi prostriedkami i akcentovaním reálnej pracovnej, telesnej a brannej výchovy v terajšej štruktúre výchovného systému.

Príspevky J. Pašiaka a J. Zemka patria medzi ďalšie zaujímavé materiály venované rôznym sociálnym a sociologickým kontextom problematiky urbanizmu. Cenné je najmä zakotvenie tematiky osídlenia v širších spoločenských kontextoch.

Autori na rôznych úrovniach všeobecnosti hľadajú momenty typické pre procesy urbanizmu v socialistickej spoločnosti. J. Pašiak sa podrobne zaoberá pojmom územné spoločenstvo ľudí. Správne pripomína, že územné spoločenstvo ľudí predstavuje popri pracovnom kolektíve ďalší dôležitý článok kolektivismu.

J. Zemko sa pohybuje na úrovni urbanizačných procesov a naznačuje možnosti utvárania ukazovateľov socialistickej urbanizácie.

V rubrike zo sociologických výskumov nachádzame výsledky analýzy sociálne profesionálnej orientácie mladých žien, ktorú predkladá L. Macháček. Stojí za pozornosť, že autor spojuje prehlbovanie procesu sociálnej rovnosti žien s intenzifikáciou ich prípravy pre profesionálnu prácu v netradičných, najmä technických odboch.

Obsah tretieho čísla je orientovaný prevažne na problematiku vedeckého komunizmu. Autor úvodníku M. Pecho v koncentrovanej podobe charakterizuje kontinuitu vývoja, utvárania a formovania teoretických problémov vedeckého komunizmu po oslobodení a zároveň vytyčuje hlavné úlohy pre túto spoločenskovednú oblasť. Píše, že „Vedecký komunizmus je povinný v budúcom období pripravovať pre komunistickú

politiku taký poznávací materiál, ktorý hlbšie objasní internacionálne kritéria rozvinutého socializmu, ktoré by sa opierali o sociologický výskum“ (s. 247). Úvodník a ďalšie materiály sú podľa môjho názoru inšpiratívne aj pre sociológiu.

Stat I. Halušku *Kritériá stupňa rozvinutosti socialistickej spoločnosti* (s. 291—300), môže predstavovať teoretický rámec výskumu vývinových etáp socializmu. Autor uvádza, že komplexný spoločenský rozvoj sa najobjektívnejšie prejavuje v stupni rozvoja socialistického spôsobu výroby, v rozvoji ostatných stránok socialistického spôsobu života, v rozmachu osobnosti a vo formovaní nového človeka s kolektivistickým vedomím, socialistickou morálkou. Stotožňujem sa s myšlienkou, že identifikácia konkrétnej historickej úrovne vývinu určitej spoločnosti je spojená so štruktúrnymi zmenami základných oblastí, kvalitou a úrovňou ich základných väzieb, mierou ich prispievania k dynamickému, ale pritom celistvému rozvoju spoločnosti (s. 293).

S problémom, ktorý sa stáva v posledných desaťročiach predmetom mnohých rozborov, sa zaoberá R. Rúrik. Analyzuje základné predpoklady a sociálne dôsledky vedeckotechnickej revolúcie v podmienkach kapitalizmu a socializmu. Ilustruje hlavné okolnosti súvisiace s organickou jednotou socializmu a vedeckotechnickej revolúcie i faktory, ktoré vedú k prehľbovaniu vedúcej úlohy robotníckej triedy a marxisticko-leninskej strany.

Autor poukazuje na skutočnosť, že vedeckotechnická revolúcia za socializmu je spojená

- s výraznými zmenami v štruktúre a produktivite spoločenskej práce,
- s kvalitatívnym novým, vyšším stupňom celospoločenského riadenia a organizácie,
- so zvyšujúcim sa intelektuálnym a vedeckým potenciálom spoločnosti,
- s premenami v profesionálnej a kvalifikačnej štruktúre robotníckej triedy.

Sociologickej verejnosti by nemal ujsť diskusne ladený príspevok autorskej dvojice Lysý — Olech *O otázke predmetu vedeckého komunizmu*. Na pozadí úvah nad orientáciou tejto vednej disciplíny sa dostávajú tvorcovia state k charakteristike dvoch skupín názorov na povahu zákonov vedeckého komunizmu. Prvá skupina sa domnieva, že majú sociálno-politickú povahu, druhá skupina vychádza z toho, že sú formačno-sociologického charakteru. Sociologické je pritom chápané ako celostné, systémové, integratívne v živote spoločnosti, vytvorené na základe reálnych vzájomných vzťahov medzi ekonomickým a politickým, sociálnym a ideologickým, objektívnym a subjektívnym v spoločenskom rozvoji. Nie nezaujímavé je aj ďalšie stanovisko, že vedecký komunizmus patrí do systému vedeckého sociologického poznania (s. 318).

Celkové ladenie článkov a statí v čísle organicky dopĺňuje informácia z teoretickej konferencie *Úlohy sociálneho rozvoja rozvinutej socialistickej spoločnosti*. Opakovane, tak ako v iných odboroch, sa ukázalo, že otázky súvisiace s touto témou je možné riešiť len za úzkej spolupráce základného a aplikovaného výskumu.

Podrobnejšia pozornosť je venovaná sociálnemu rozvoju v 4. čísle recenzovaného ročníka Sociológie. Úvodník L. Piscu *Sociálny rozvoj a jeho prognózovanie* upozorňuje na význam vymedzenia základného pojmu. Autor ním rozumie procesy i výsledky procesov sociálneho rozvoja, ktoré sa týkajú podmienok a spôsobu života ľudí, vzťahov medzi ľuďmi a kolektivitami v rámci spoločnosti (s. 355).

Tematicky podobne je orientovaná štúdia J. Suchého *Sociálny systém a sociálny rozvoj socialistickej spoločnosti*. Problematika sociálneho vývinu a jeho jednotlivých aspektov je zakomponovaná do celkového usporiadania spoločnosti. Autor správne upozorňuje na stanoviská vyjadrujúce potrebu: považovať sociálny systém za aspekt spoločenského systému, poznávať vývojovú reprodukciu sociálneho systému a rozpracovávať sústavu sociálnych indikátorov. Dokumentuje, že problematika sociálneho rozvoja organicky vyúsťuje v problematiku rozvoja systému práce a spôsobu života jednotlivcov, vytvárania sociálnych a ľudských zdrojov, úspešného riešenia úloh spoločenského života. V tomto kontexte je zvlášť zdôraznené neuspokojivé riadenie a materiálové zabezpečenie sféry služieb, ktoré sa v súčasnej etape stalo závažnou ekonomickou brzdou úspešného rozvíjania intenzifikačného procesu národného hospodárstva (s. 375).

Záujmom o interakcionizmus v americkej sociológii sa dostáva kvalifikovaný materiál od D. Alijevovej. Štúdia kriticky aktuálne reaguje na posledný vývoj v tejto oblasti a zhodnocuje filozofickú podstatu i sociálnu orientáciu uvedených koncepcií. Autorka poukazuje na odlišné intelektuálne a sociálne zázemie dvoch vetiev interakcionistickej tradície a ich dopad na rozvíjajúce sa smery interakcionizmu. Ilustruje, že žiadna z verzií interakcionizmu neberie do úvahy ekonomické, politické a sociálne podmienky činnosti jednotlivca a charakterizuje príčiny krízy interakcionizmu spojené s neschopnosťou teoreticky zvládnuť makrosociálne útvary.

Príspevok dotýkajúci sa rozvodovosti ako teoretického i praktického problému predkladá P. Gurán. Analyzuje sociálnu stránku rozvodovosti a podrobne diferencuje manželské a rodinné vzťahy. Prichádza s naliehavou požiadavkou interdisciplinárneho prístupu k rozvodovosti ako k značne mnohodomenzionálnemu javu.

Beseda za okrúhlym stolom redakcie na tému *Sociologický výskum rodiny a ženy v konfrontácii so spoločenskou praxou* sa kriticky zaoberala výsledkami skúmania problematiky rodiny a ženy na Slovensku. Účastníci besedy pripomenuli, že v hodnotenom období dominovalo skôr empirické poznávanie parciálnych skutočností, ktoré dnes vyvolalo potrebu rozpracovania základných teoretických problémov. Prax postráda napríklad aj hlbšie skúmanie niektorých otázok súvisiacich s rozvojom sociálnej politiky.

V závere diskusie zástupcovia vedy, spoločenskej praxe a publicistiky vyslovili požiadavky na prehĺbovanie komplexnosti vo výskume rodiny, na vytvorenie modelu socialistických vzťahov v rodine a v tomto rámci i pozitívneho spoločenského ocenenia neúplnej rodiny. Aktuálne zostávajú aj problémy formovania životných podmienok žien, ktoré treba objasňovať rovnako z aspektu rozvoja osobnosti muža i ženy.

K dokumentom s trvalou platnosťou a mnohostranným aktuálnym odkazom patrí *Poučenie*. S jeho významom sa zaoberá v úvodníku 5. čísla S. Sládek. Pripomína význam zobecnených skúseností KSČ pre teóriu a spoločensko-politickú prax. Zdôrazňuje, že jedným zo základných východísk pre analýzu dosiahnutého stupňa sociálnej zrelosti socialistickej spoločnosti sú obsahové a ideologické princípy obsiahnuté v *Poučení*.

Z ďalších materiálov v čísle je podnetná štúdia F. Kána *K začiatkom formovania marxistického sociologického myslenia*. U mnohokrát spracovanej témy sa tentoraz sústreďuje pozornosť na ekonomické, sociálnopolitické a ideologické predpoklady vzniku marxistickej sociológie. Pritom „Z hľadiska marxistickej teórie a metodológie je pre sociologický prístup dôležité, že pri skúmaní akéhokoľvek spoločenského pohybu sa nemožno zaoberať bez toho, aby sa nebral do úvahy vplyv ekonomických faktorov, ktoré určujú miesto i váhu všetkých iných „neekonomických faktorov“ (s. 492). Správne sa pripomína skutočnosť, že proces vzniku a formovania vedeckej sociológie je hneď od jej začiatkov nerozlučne spätý s vývojom filozofických, ekonomických a sociálnopolitických názorov Marxa a Engelsa a ich aktívnou účasťou v revolučnom hnutí robotníckej triedy.

Každý pohľad na procesy, spojené s hodnotením rozvoja sociológie, by mal plne rešpektovať korene jej vzniku a komplexné pôsobenie jednotlivých obsahotvorných faktorov.

O tom, že námet spojený s miestom marxistickej sociológie v sústave sociálneho poznania patrí medzi stále aktuálne problémy, svedčia i názory účastníkov besedy za okrúhlym stolom redakcie. V priebehu diskusie jednoznačne zaznela vážnosť úlohy spojené s koncipovaním teoretického obsahu marxisticko-leninskej sociológie na úrovni požiadaviek budovania rozvinutého socializmu. Konkrétne stanoviská k optimálnemu rozvrstveniu sociologickej vedy sa však tradične líšili. Oproti iným diskusiám však boli vyslovené sympatické pohľady napr. R. Šimu na sociológiu ako na teoreticko-empirickú hraničnú disciplínu medzi filozofickou teóriou historického materializmu a špeciálnymi spoločenskovednými disciplínami (s. 516). Výmena názorov ukázala na nutnosť podporiť jednotlivé stanoviská hlbšou analýzou sociálnych javov, rozborom zákonov a kategórií, prostredníctvom ktorých sa sociológia prezentuje.

Potrebu uplatnenia komplexného prístupu pri ďalšom kvalitatívnom rozvoji výrobného systému ilustruje vo svojom príspevku M. Maňdiak. Na výsledkoch výskumu realizovaného v rokoch 1982–1984 vo VSŽ dokumentuje vzájomnú podmienenosť a prepojenosť rozvoja technických, ekonomických a sociálnych podmienok práce.

V ďalšej časti čísla stoja za pozornosť aj niektoré metodické poznatky z výskumu ošetrovateľov hovädzieho dobytku od J. Filadelfiovej a J. Koštu. Uvedené informácie považujem za užitočné najmä z hľadiska ich možnej aplikácie vo výskumoch napr. s podobným vzdelanostným profilom opýtaných.

Štúdia T. Ollíka nazvaná *Kultivačná funkcia techniky v socialistickej spoločnosti* (s. 607–618) patrí k typu teoretických príspevkov 6. čísla i celého ročníka, v ktorom je ukázané spojenie jednotlivých spoločenských fenoménov prostredníctvom reálne existujúcich väzieb. Analýza vzájomného vzťahu kultúry a techniky osvetľuje a precizuje niektoré všeobecné sociologické pojmy, ako napr. materiálna a duchovná kultúra i procesy kultivácie človeka. Autor zároveň naznačuje, že kulturné funkcie techniky určujú výraz jednotlivých funkcií ostatných prvkov kultúrneho pokroku.

Problematikou osobného prídomového hospodárstva v súvislosti s dopadom na orientáciu mimopracovných aktivít sa zaoberá V. Bauch v stati *Postavenie a úlohy poľnohospodárskej malovýroby u vidieckej populácie*. Celková analýza, ktorá naznačuje

pozitívne i negatívne dopady prídomového hospodárstva do osobnej i spoločenskej sféry, je významná z ekonomického i sociálneho hľadiska.

K informatívnym a inšpiratívnym príspevkom čísla patrí materiál J. Urama a D. Uramovej pod názvom *Sociologický výskum a riadenie kultúry v meste a v oblasti*. Získané poznatky o možnom vývoji kultúrnych aktivít obyvateľstva Detvy i skúsenosti z využitia sociológie územnými stranickými a štátnymi orgánmi určite stoja za pozornosť.

Posledné číslo Sociológie 1985 zahájilo seriál statí z dejín sociologického myslenia. Úvodný príspevok A. Siráckeho poskytuje prehľadnú informáciu o mieste, úlohe a pôsobení DAVu vo vtedajšej spoločenskej štruktúre Slovenska. Cenné je podľa môjho názoru zhodnotenie aktuálnosti odkazu davistov.

Pri dôkladnom štúdiu 17. ročníka Sociológie neujdu pozornosti čitateľa recenzie S. Szomolányiovej a O. Mošnera. Autori analyticky, s hlbokou znalosťou sa vyjadrujú k zvolenej tematike. Široké teoretické zázemie im umožňuje objektívne a erudovane posudzovať recenzované materiály.

Pre sociologické periodikum vydávané v SAV je charakteristická aj skutočnosť, že besedy u okrúhleho stolu redakcie na spoločensky vážne témy sa stávajú integrálnou zložkou vedeckej publicistiky a významným príspevkom k diskusiám ovplyvňujúcim sociologickú vedu.

Obsah Sociológie v uplynulom roku ponúkol mnohé príspevky, ktoré sa dotýkali problematiky spojenej najmä s teoretickým rozvojom vlastnej vedy. Súčasne čitateľ našiel i state konfrontujúce výsledky poznania a potrieb spoločenskej praxe.

Recenzovaný ročník tak prináša významné materiály určené nielen sociologickej verejnosti, ale i ďalším odborníkom v oblasti spoločenských vied, najmä tým, ktorí usilujú o interdisciplinárne prístupy.

Ján Mišovič

27. ročník Demografie

Z bohatého obsahu štvrtletníku *Demografie* v roce 1985 doporučujeme pozornosti sociologické verejnosti predovšetkým stati venované priamo sociologickej problematike, po prípadé statí, jež se sociologickou problematikou těsně souvisejí nebo na ni navazují. Charakter současného společenského vývoje akceleruje růst podílu „společenského obsahu“ na úkor „biologického obsahu“ populačních procesů a jejich vývoje v procesu budování rozvinutého socialismu; tyto proměny nutně ústí do situace, kdy část obsahu časopisu věnovaná sociologii populačních procesů nabývá na významu, ať již co do podílu publikovaných článků, tak i co do jejich závažnosti pro poznání pravidelnosti, resp. zákonitostí těchto procesů.

Z tohoto hlediska je nutné uvést na předním místě dvě stati, jejichž těžiště je věnované problematice vývoje materiálních předpokladů životní úrovně rodin a domácností v kontextu jednotlivých fází životního cyklu.

V článku *Rodinná výchova mládeže z hlediska potřeb budoucí mladé rodiny* rozebírá E. Rendlová vzájemnou vazbu uspokojování potřeb a naplňování potřeb ve složitém věkovém pásmu v období od konce puberty do počátku osamostatňování jednotlivce, do konstituování jeho vlastní rodiny. Na základě analýzy víceméně tradičního typu informací ze sociologického průzkumu o materiálních podmínkách života, vybavenosti domácností různých kategorií domácností podle věku rodičovské generace, včetně svobodných jednotlivců, dochází Rendlová k novým poznatkům o rozdílném vývoji příjmů a potřeb, především pak o důsledcích tohoto rozdílu pro schopnosti mladých rodičů vyrovnat se se svou novou životní rolí. Obecnou platnost uvedených tvrzení pro současný období vhodně doplňují i hodnocení údajů o některých činnostech a o postojích mládeže, údajů, jež se těsně váží na plnění povinností spojených s jejich sociálním a ekonomickým osamostatňováním, resp. s konstituováním a fungováním jejich budoucích vlastních rodin.

Pomocí neotřelého a zřejmě originálního interpretačního aparátu formuluje autorka názor, že obecně akceptovaný fakt přerozdělování prostředků mezi generacemi má své velmi problematické stránky, především z hlediska zpomalování formování osobnostní zralosti mladých manželů a oslabování jejich schopnosti nést odpovědnost za ekonomické zajištění potřeb své vlastní rodiny, stejně jako odpovědnost za prokreaci a výchovu svých dětí. Některá tvrzení zřejmě vyvolají polemiku ze strany zastánců osvědčených výkladových schémat, ale to je riziko, jež je s přinášáním nových myšlenek spojeno téměř vždy.

Ve studii *Dynamika příjmů v životním cyklu rodiny* předkládá J. Večerník výsledky zkoumání nesouběžnosti vývoje příjmů a potřeb z hlediska střídání životních cyklů (stáří) domácnosti. Potřeby jednotlivců se s věkem mění, příjmy rovněž, ale